

O SUSTAVU JEDINICA VREMENSKE MJERE

0. Kao što izlazi iz naslova predmet je ovoga rada sustav jedinica vremenske mjere (i sustavi drugih mjera). Riječi kojima se izriču jedinice vremenske mjere većinom se uvrštavaju u rečenicu u funkciji adverbne oznake vremena (AO vremena). U analizi polazit ćemo od obaveznosti atributa uz riječi kojima se izriču jedinice sustava vremenske mjere (i mjere općenito) te pokušati pokazati razloge obaveznoj prisutnosti atributa uz te riječi, o čemu se dosta pisalo s različitih aspekata.¹

0.1. Analizirajući primjere s obaveznim atributom, mogu se, sinkrono gledano, uočiti dvije vrste obaveznosti.

I. Atribut je obavezan za izricanje nekih padežnih značenja. Iz naravi padežnih značenja proizašla je prvotna neizostavljenost atributa uvjetovana značenjskim razlozima. Takva, padežnim značenjem uvjetovana obaveznost atributa prerasla je davno u sintaktičku neizostavljenost atributa. Tu je dakle riječ o obaveznosti atributa koja proizlazi iz samih sintaktičkih obrazaca (padežnih i prijedložnih izraza) pomoću kojih se izriču neka padežna značenja. Ta je obaveznost stoga temeljna i prethodi drugoj vrsti obaveznosti atributa. Mogli bismo je nazvati gramatičkosemantički uvjetovana obaveznost ili *sintaktička* obaveznost. U ovom ćemo se radu zadržati samo kratko na nekim padežnim značenjima i oblicima, prvenstveno na padežima kojima se izriče vrijeme i količina.

II. Druga vrsta obaveznosti atributa proizlazi iz samog leksičkog značenja riječi koje se mogu upotrijebiti za izricanje vremenskih odnosa. Obaveznost atribucije može proizlaziti iz prevelike širine značenja riječi kojima se izriču vremenski odnosi ili iz želje govornika (pisca) za njihovim situacijskim smještanjem i subjektivnim preciziranjem. Takva obaveznost atribucije može se nazvati leksičkosemantički uvjetovanom oba-

¹ Popis literature bit će naveden na kraju rada, kao i potpun bibliografski podatak o djelima iz kojih se navode primjeri.

veznošću ili s e m a n t i č k i uvjetovanom obaveznošću. Na nju ćemo se ukratko osvrnuti.

Da bismo mogli izricati vremenske odnose riječima kojima se izriču jedinice sustava vremenske mjere, nužno je da budu zadovoljeni zahtjevi za obaveznošću atributa navedeni pod I., npr:

Doći ćemo jednoga dana.

Padežnim se izrazom u genitivu (*jednoga dana*) izriče vrijeme, ali točan podatak o vremenu našega dolaska nismo izrekli. Vremenski raspon mogućega konkretnog ostvaraja sadržaja predikata te rečenice veoma je velik.

Precizniji podatak o vremenu dobiva se ako se kao atribut uvrsti koja riječ takva značenja koja daje točniji podatak o vremenu koje se izriče adverbnom oznakom:

Iduće noći neće biti kiše.

Govornik (pisac) izriče svoj odnos prema preciznosti vremenskoga podatka što ga daje — izborom atributa, pa njime kazuje da mu do točnog utvrđivanja vremena radnje nije stalo ili da mu je do toga stalo. Da bi bila zadovoljena oba zahtjeva za obaveznošću atribucije, nije potrebno da uz imenicu kojom se želi izreći vrijeme stoje dva atributa: dovoljan je jedan atribut da udovolji obama zahtjevima. I tu se ogleda moguća ekonomičnost pri izricanju AO vremena. To ne isključuje mogućnost da se za izricanje AO vremena upotrijebe i više atributa:

U Kinu letimo s v a k e d r u g e subote.

1. Priložna oznaka vremena može se izricati prilogom, padežnim i prijedložnim izrazom. Padežni ili prijedložni izrazi ekvivalentni su po svojoj funkciji prilogu vremena, tj. pridruženo im je gramatičko značenje priloga vremena. Takvi se padeži i prijedložni izrazi većinom mogu zamijeniti prilogom odgovarajućeg značenja, i to onda kada se imenice u njima uvrštene upotrebljavaju izvan sustava vremenskih jedinica (v. dalje). Kao dijelovi padežnih ili prijedložnih izraza u funkciji AO vremena javljaju se:

a) riječi koje označuju jedinice sustava vremenskih mjera (i nazive jedinica vremenske mjere):

— *sekunda, minuta, sat, dan (24 sata), tjedan, godina, desetljeće, stoljeće . . . , ponedjeljak, utorak, srijeda, četvrtak, petak, subota, nedjelja*

— *proljeće, ljeto, jesen, zima*²

² I tip *sekunda* i tip *proljeće* jesu sustavi vremenskih jedinica, ali su ti sustavi drugačije određeni.

- b) riječi koje označuju određeno vremensko trajanje, određeni vremenski odsječak, pa se mogu upotrijebiti i kao riječi koje izriču jedinice vremenske mjere (tj. umjesto jedinica vremenske mjere):

večer, noć, dan (svijetli dio perioda od 24 sata u trajanju od 12 sati) i dr.

- c) riječi koje označuju neodređeno vremensko trajanje, neodređeni vremenski odsječak i ne mogu se upotrijebiti kao riječi koje izriču jedinice vremenske mjere:

doba, vrijeme, čas, momenat, trenutak i sl.

- d) riječi kojih je tek jedno od značenja izricanje vremenskog trajanja:

zгода, prilika i sl.

- e) riječi koje svojim osnovnim značenjem ne izriču vrijeme, nego tek u vezi s atributom:

put, katica i sl.

Prve tri grupe riječi (a, b, c) zalihosne su u izricanju vremenskih odnosa u komunikaciji ako stoje bez odredbe, a pogotovo je zalihosna treća grupa u kojoj su riječi što i onako označuju neodređeni vremenski odsječak: to su imenice vrlo široka značenja, tj. imenice kojih se značenje može opisati kao dugo ili kratko neodređeno vremensko trajanje. Uz riječi iz četvrte grupe atribut je obavezan da bi se suzilo značenje imenica kojima se ne izriču samo vremenski odnosi i da bi ih se usmjerilo na izricanje vremena. Uz riječi iz pete grupe atribut je obavezan da bi signalizirao njihovo preneseno značenje i da bi se njima mogli izricati vremenski odnosi.

2. Jedinice vremenske mjere (i jedinice drugih mjera, v. dalje) čine sustav. One sadrže u svom osnovnom značenju potpunu određenost koja proizlazi iz njihova suodnosa s drugim jedinicama u tom sustavu. Određenost njihova trajanja proizlazi dakle iz njihove pripadnosti sustavu: za svaku je jedinicu zna koliko traje (sat = 60 minuta, dan = 24 sata itd.). Određenost jedinica vremenske mjere i jedinice mjere, na osnovi sustava kojeg su dio, jest objektivna, univerzalna, konvencijom utvrđena i upotrebom potvrđivana određenost. Odredba atributom uz riječi koje izriču jedinice vremenske mjere postaje obavezna kad se te jedinice upotrebljavaju izvan sustava kojemu pripadaju, a to znači u pojedinačnim situacijama. Odredbom pomoću atributa takve se objektivno utvrđene univerzalne jedinice situacijski smještaju i na taj im se način značenje (subjektivno) precizira. Uz riječi koje izriču jedi-

nice vremenske mjere, izvan sustava vremenskih jedinica, stoji broj ako je težište na utvrđivanju količine takvih objektivno određenih jedinica, tj. ako je težište na utvrđivanju količinski mjerljivoga trajanja.

Pet dana je bilo lijepo vrijeme.

To je trajalo tri sata.³

Riječ koja izriče jedinicu vremenske mjere u tom slučaju otvara mjesto broju kao atributu.

Ako u prvom planu nije količina takvih jedinica, već subjektivan odnos govornika (pisca) prema toj jedinici, onda uz riječ kojom se ona izriče ne stoji broj, već joj je pridružena koja druga riječ u funkciji atributa. Tom se riječju onda neka jedinica vremenske mjere smješta u neku situaciju, pri čemu je objektivna iz sustava proizašla određenost te jedinice dospjela u drugi plan. Ona je potisnuta značenjem atributa kojim se jedinica veže uz neku situaciju.

Objektivna i univerzalna određenost neke jedinice vremenske mjere, proizašla iz pripadnosti sustava jedinica vremenske mjere, smjenjuje se sa subjektivnom određenošću te jedinice, koja proizlazi iz subjektivnog smještanja neke jedinice vremenske mjere u neku situaciju. Atribuiranjem se dakle objektivna vrijednost jedinica vremenske mjere potiskuje i nadomješta značenjem proizašlim iz značenja riječi uvrštene kao atributa, a te se riječi biraju ovisno o situaciji i ovisno o onome što se u određenju prilici želi reći ili napisati.

3. Riječi kojima se izriču vremenski odnosi najčešće su u genitivu, rjeđe u akuzativu i lokativu. Bez obzira na to u kojem su padežu odredba atributom uz njih je obavezna da bi se dobila potpuna obavijest o vremenu koje se izriče adverbnom oznakom (koje odgovara astronomskom vremenu). Riječi kojima se izriče vremensko trajanje bile bi bez atributa u rečenici na izvjestan način besmislene jer se zna da se svaki sadržaj koji se kazuje rečenicom zbiva uvijek u nekom odsječku astronomskoga vremena, povezan je s tim vremenom, kao što se odvija u nekom prostoru. Svaki je sadržaj vezan situacijski, tj. vezan je uz određeni prostor, vrijeme i način, ali se sve te i druge adverbne oznake ne moraju uvijek sve izreći kad nisu bitne za razumijevanje sadržaja obavijesti.

³ Uz mehanički mjerljive jedinice vremenske mjere (*sekundu, minutu, sat*) ne mora stajati samo broj *jedan*, iako se mjeri količina, jer se rečenica uvijek razumije jednoznačno kao da u njoj stoji *jedan*, premda on ne mora biti izrečen:

To je trajalo sat.

To je trajalo jedan sat.

Jedinice sustava vremenske mjere i jedinice vremena ovdje se promatraju u osnovnom značenju. One mogu biti upotrijebljene i u prenesenom smislu (v. i dalje):

*To je trajalo sate i sate (danè i dane,
tjedne i tjedne itd.)*

što sve ima smisao *dugo*.

4. Riječi kojima se izriču jedinice vremenske mjere ne mogu stajati u genitivu⁴ bez atributske odredbe. Ta je odredba obavezna:

A što sam mu i dao svih ovih dana?

Marinković 371

Ova se ista slika usjekla u njegovo pamćenje, kad je s ocem onog ljetnog dana veslao prema obali.

Prica 132

A i samom mi se čini da nisam bio sasvim normalan tih dana...

Marinković, Ruke 163

Sad je tek shvatio koliko je ovih posljednjih dana otišlo iz njegova života:

Prica 247

Što si radio cijelog ljeta?

Marinković, Ruke 10

Dakle, došao prošlog ljeta... razarač s vijencem.

Marinković, Ruke 19

Jedne godine u kasnu jesen bane u naše mjesto mala talijanska pozorišna družina.

Desnica, Proljeće 102

Jednoga dana zaraduje se majka i cjelune sinčića sumanuto.

Goran, Dani 129

Ali, kad su ga tako pastiri jednoga dana pretukli... stade on plakati u šumi.

Goran, Dani 99

A važete li se svakog dana ili onako... povremeno?

Marinković 114

U posljednja četiri primjera vrijeme je priložne oznake relativizirano⁵ tako da ne predstavlja jednu određenu točku u astronomskom vremenu niti situacijski određeno trajanje.

⁴ Kako se riječi kojima se izriču jedinice vremenske mjere u genitivu (i drugim padežima) ne upotrebljavaju bez atributa i kako postaju potpuno obavijesne tek u vezi s atributom, mogli bismo ih promatrati i kao dvočlane priloge vremena, odn. s prijedl. izrazom kao tročlane priloge vremena.

⁵ Jedinice vremenske mjere relativizirane su i u svojem sustavu jer su određene kao jedinice na osnovi relacija, ali to je relativizacija druge vrste. Izvan toga svojeg sustava one su relativizirane u odnosu na druge sustave, bilo vremena predikata, ili u odnosu na mjesto u astronomskom vremenu koje se može predočiti strelicom: ———→

Ima i primjera u kojima je neutralizirano određeno značenje jedinice vremenske mjere:

- a) *To je trajalo dane i dane.*
To je trajalo sate i sate.
- b) *Pjevao je danima istu pjesmu.*
Lutao je satima.

tako da ona više ne znači ni dan, ni sat, već u primjerima pod a) i b) znači dugo.

Riječi kojima se izriču jedinice vremenske mjere ne mogu stajati bez atributa kao prijedložni izrazi u genitivu. Atribut je na njih obavezan:

Eto, sjećam ga se iz tih dana.

Desnica, Proljeća 228

O d prvog dana bio mu je odvratn taj gnjili kadaver od čovjeka!

Krleža, Blitva 254

Znao sam da ćete je potražiti nakon jučerašnjeg dana.

Marinković 296

A na crti takozvane napredne ljudske pameti, sve što je naslikano do dana današnjega, to su raznovrsne ribe...

Krleža, Blitva 105

Riječi kojima se izriču jedinice vremenske mjere ne bi mogle stajati same ni u akuzativu, lokativu (i instrumentalu). Atribut je uz njih obavezan:

Treći dan su pokopali baku.

Goran, Dani 172

...osjećao sam se otpuštenim kao sluga koji je za taj dan završio posao.

Marinković 532

(Znao je šutjeti.) Katkad i počitave dane.

Desnica, Proljeća 51

Pred tim su se ogledalima po cijeli dan vrzmali mladići...

Marinković, Ruke 52

...samo utoneš u neko ugodno oranje, zapravo u skitnju s plugom na rub šumarka, gdje zec čuva sjeme za toplije dane.

Peić 123

Sad sam miran bar za jedan mjesec.

J. Kušan, U proc. 128

Za stotinu godina, a možda i ranije, pojavit će se na tržištu Hitlerove kosti, dakako lažne.

Marinković 357

Padežni izraz u akuzativu kojim se izriče jedinica vremenske mjere kao adverbna oznaka vremena ne može stajati bez atributa. On bi tada izricao neodređeno vrijeme (neodređenost vremenske jedinice). Ako takav padežni izraz bez atributa stoji kao priložna oznaka vremena uz prijelazne glagole uz koje nije naveden objekt, može se padežni izraz shvatiti kao objekt uz takav prijelazni glagol:⁶

Vrlo je mnogo šila te dane.

Ishodišne su rečenice:

1. *Vrlo je mnogo šila dane.*
2. *Dani su ti.*

4.1. Neke jedinice vremenske mjere imaju svoje posebne nazive. To su npr. imena dana i mjeseci u godini: ponedjeljak, utorak itd., te siječanj, veljača itd. Te su jedinice vremenske mjere određene svojim imenom i mjestom u nizu: ponedjeljak je prvi dan u tjednu, veljača drugi mjesec u godini. Na osnovi njihova imena, koje ih izdvaja od drugih sličnih vremenskih jedinica, možemo ih identificirati pa se vrijeme neke radnje može situacijski smjestiti i bez izrečene odredbe:

Brat dolazi u petak.

Izuzeti su svi drugi dani u tjednu, a bliža se odredba toga dana u tjednu podrazumijeva (ovaj, idući).

5. I značenje riječi kojima se izriču jedinice određenoga vremenskog trajanja (grupa 2) može se, u odnosu na neku situaciju, atributom ili pobliže odrediti ili relativizirati:

...pak mi Matija pripovijeda što je sanjala prošle noći.

Marinković, Ruke 219

Dokazivati? Kome? Dragoj gospođi Karin Michelsonovoj, koja čovjeka sluša čitave noći gutajući suze...

Krleža, Blitva 104

Te noći zaburi strašno i stade hujati veliki dažd.

Goran, Dani 119

⁶ Na to je već upozorila u svojim radovima M. Ivić.

I svake noći hvata te taj isti strah da nećeš usnuti prije ponoći.

Marinković, Ruke 42

I spremate se tako jedne večeri na neku avanturu.

Marinković 95

...neke nježne pjege kakve se mogu gledati za ljetnih večeri iza starih mlinova na uštapu, opjegavile su nam pse.

Peić 19

6. Primjeri za treću grupu riječi (koje označuju dugo ili kratko neodređeno vremensko trajanje, tj. dugo trajanje koje je nemjerljivo zbog svoje dužine ili kratko vremensko trajanje koje je toliko kratko da je nemjerljivo — mjerenje količine vremena tu nije relevantno):

U taj si čas upravo promatrao Ližnjaka u kuhinji...

Marinković, Ruke 35

U takvim časovima i najbliži nam postaje tuđi.

Desnica, Proljeće 329

Čovjek u ovakvim časovima ne misli dalje od spavanja.

Marinković, Ruke 137

Ishodišne su rečenice:

1. *Čovjek u časovima misli dalje od spavanja.*
2. *Časovi su ovakvi.*

Prijedložni izraz *u časovima* = kada zadržao je i bez atributa značenje priložne oznake vremena. Rečenice 1. i 2. uvrštavaju se ovako:

Čovjek u časovima koji su ovakvi misli dalje od spavanja.

Čovjek u ovakvim časovima misli dalje od spavanja.

Nakon provedbe preobliske negacije dobiva se ponovo rečenica od koje smo u opisu pošli:

Čovjek u ovakvim časovima ne misli dalje od spavanja.

Stoji li kao priložna oznaka prijedložni izraz (imenica koja ne izriče jedinicu vremenske mjere i prijedlog) u lokativu ili akuzativu singulara, može doći do promjene značenja prijedložnog izraza, ali se njime još iskazuje vrijeme:

I taj drugi pojam... za Antuna Polića bio je u ovom času kao bitak više utisaka.

Prica 209

u času = odmah, brzo
u trenutku = odmah, brzo

U isti čas zaori podzemnim prostorijama gromorna pjesma.

Goran, Dani 101

Ishodišne su rečenice ove:

1. *Pjesma zaori u čas prostorijama.*
2. *Čas je isti.*
3. *Prostorije su podzemne.*
4. *Pjesma je gromorna.*

U prvoj ishodišnoj rečenici imamo prijedložni izraz *u čas* kao priložnu oznaku vremena. Taj je izraz doduše zadržao značenje priložne oznake vremena, ali se smisao samog izraza promijenio, pa je *odmah, brzo*. Ishodišne se rečenice uvrštavaju ovako:

Pjesma zaori u čas koji je isti prostorijama.

Pjesma zaori u isti čas prostorijama.

Pjesma zaori u isti čas prostorijama koje su podzemne.

Pjesma zaori u isti čas podzemnim prostorijama.

Pjesma koja je gromorna zaori u isti čas podzemnim prostorijama.

Gromorna pjesma zaori u isti čas podzemnim prostorijama.

Nakon provedbe preoblike isticanja stavljanjem na početak dobivamo ponovo rečenicu od koje smo u opisu pošli:

U isti čas zaori podzemnim prostorijama gromorna pjesma.

Evo još primjerâ te vrste:

... gdje je tu između tih trista i šezdeset lica jedno, na koje bi mogao računati u danom momentu, ako već dođe do one posljednje bitke ...

Krleža, Blitva 53

Uostalom svatko je koristan i svašta je korisno u nekom životnom pravom trenutku.

Božić, Col. 55

U ono vrijeme jedan je politički glas mogao da odluči sudbinom carskoga mandata ...

Krleža, Blitva 23

A ubrzo zatim njihov iscrpan izvještaj o stanju poslova, s čituljom neuspjeha i udaraca koje je firma pretrpjela u posljednje vrijeme.

Desnica, Proljeća 143

U zadnje vrijeme življah naglo (a živjeti naglo znači umirati naglo).

Dukić 217

...nije mi do šale u ovim kritičnim vremenima!

Marinković 558

I baš u određeno vrijeme ulaze i izlaze, ha?

Marinković 431

...kaplje milo sitniš — da ne trebaš u to doba u crkvi kod pričesti posezati za zvončićima...

Goran, Dani 27

U neko doba izbi Zekanović kao duh... pa njega kremenjačom u slabine.

J. Kušan, U proc. 8

Ili sam zapao u novo gluho doba?

Dukić 196

Bilo je to u davno doba.

Katičić, Jezikoslovni ogledi 113

...a osim toga, gospodo, sami ste malo prije rekli da mi živimo u glupo doba.

Majer, Dnevnik 188

7. Četvrtu grupu riječi kojima se izriču vremenski odnosi čine one riječi u kojih se uloga atributa svodi na sužavanje njihova značenja. Takvim suženim značenjem stvorena je mogućnost da riječi koje svojim osnovnim značenjem ne izriču samo vremenske odnose mogu služiti za izricanje vremenskih odnosa. Razlozi neizostavljivosti (obaveznosti) atributa u takvim su svezama, kao što je već rečeno, prvotno semantičke naravi. Takve se sveze doduše mogu zamijeniti prilogom vremena, ali bi takav način izricanja vremenskih odnosa bio zbog svoje istolikosti i sadržajno skučen i monoton. Izražavanje priložnih oznaka pomoću takvih imenica s atributom obogaćuje izricanje vremenskih odnosa. One su time postale priložne oznake razvijenijeg vremenskog značenja. Tada ne izriču određeni vremenski odsječak, već neodređeno vrijeme, koje se još atributom još može i relativizirati:

Jedino Jure misli, da zavisi kako u kojoj prilici.

S. Novak, Grad 66

O kako bi lako on vas ubio u samo malo izmijenjenim prilikama!

Marinković 256

*Svetoskupa zove se razlog zbog kojega ja ni u jednoj sret-
noj prilici nisam zapravo sretan.*

S. Novak, Grad 225

Ostavljam svoj govor za drugu priliku.

Prica 196

*Tako su naizmjenice točili dvije vrste vina... koje je familija
Hanžeković... stavljala na svoj stol u izuzetnim prili-
kama.*

Prica 169

*Kako bi se mnogi sasvim neznačajan, sasvim banalan čovjek...
u promijenjenim prilikama odjednom provrgnuo u
pravu pravcatu neman!*

Desnica, Proljeća 207

Ja ga se ne sjećam baš u toj prilici.

S. Novak, Grad 228

*Pitati prvom prilikom nekog stručnjaka u klanju čemu
onaj žlijeb na mesarskim noževima?*

Marinković 232

*...stane užurbano prevrtati stvari... tražeći panično ono što
se upotrebljava tek u rijetkim zgoda ma.*

Marinković, Ruke 214

*Sada su ostali kao gledaoci, a možda i kao putnici, koji će tu
sjediti do prve prigode.*

Kaleb, Vidik 53

Riječi *prilika*, *zgoda* i *prigoda* slična su osnovnog značenja: 'pogodnost, mogućnost'. Svezama atribut i imenica ili prijedlog i atribut i imenica izriče se neodređeno vrijeme. Te su imenice široka i apstraktna značenja. Pomoću atributa značenje im se sužava.

Prijedložni izraz s imenicom *prigoda* može se bez atributa shvatiti kao priložna oznaka vremena kojom se izriče neodređeno vrijeme, ali se uz prijelazne glagole s objektom može shvatiti i kao adverbna oznaka namjene:

Ostavljam to za (bolju) prigodu.

kao:

Ostavljam to za brata.

Upotrijebi li se atribut uz prijedložni izraz, isključuje se mogućnost da se izraz za *prigodu* shvati kao AO namjene, već se shvaća samo kao priložna oznaka vremena:

Šutnja... bila je samo izraz nelagodnosti i sumnje u svrsishodnost ovakvog razgovora za ovu svečanu prigodu.

Prica 166

Imenica *slučaj* vrlo je široka značenja kao i imenice *zgoda*, *prilika*. S prijedložnim izrazom ona znači *ako*, *kada* (dakle pogodbu), a s prijedložnim izrazom i atributom označuje neodređeno vrijeme izrazivo prilogom *tada*. Situacijsko smještanje takve vremenske jedinice vrši se pomoću atributa:

Svi su ljudi smrtni, a zašto bi bila neka naročita krivnja ubrzati tu smrtnost kod pojedinaca u najiznimnijem slučaju?

Krleža, Blitva 215

Sreća gospodina Romana Rajevskog u ovome slučaju, to će biti sreća za njihove lađe...

Krleža, Blitva 172

Ali pretpostavljam da ti ovo shvaćaš: da su u tom slučaju primijenjene neke već dobro oprobane metode podvaljivanja...

Prica 71

...podali bi u protivnom slučaju prigovori vjernica.

Goran, Dani 28

...dešavalo se da su one, u nekim izuzetnim slučajevima, odjednom stale cijeniti i duhovne kvalitete...

Marinković 532

Izraz *u izuzetnim slučajevima* može se zamijeniti prilogom *izuzetno* kojemu mogu biti pridružena dva različita gramatička značenja: 1. priloga načina (kako), 2. priloga vremena (kada). Prijedložnim je izrazom izbjegnuta prva mogućnost (prilog načina), pa se on jednoznačno shvaća kao prilog vremena u funkciji priložene oznake.

Evo još nekoliko primjerâ:

Zašto sam preuzeo na sebe krivicu, kad u najgorem slučaju nema ni krivice ni zasluge.

S. Novak, Grad 194

Ili, u najboljem slučaju, mjesto volje za ozdravljenje, imaju samo želju za ozdravljenjem.

Desnica, Proljeća 275

Ili bi, u najboljem slučaju, to bila lažna volja.

Desnica, Proljeća 277

U protivnom slučaju bio bi izabrao cigare...

Desnica, Proljeća 276

8. Neke imenice koje ne izriču jedinice vremenske mjere vrlo su široka značenja, pa nema potrebe da im se atributom mijenja značenje kako bi mogle biti uvrštene kao priložne oznake vremena. Atributom im se samo to značenje sužuje i usmjerava prema onom gramatičkom značenju koje se želi postići radi mogućnosti uvrštavanja u funkciju priložne oznake vremena.

Tako se imenica *znak* može zbog širine svojega značenja također upotrijebiti u funkciji vremenske oznake:

Na ugovoreni znak svi bismo se razbježali.

Desnica, Proljeća 18

Izostavi li se atribut iz toga prijedložnog izraza, on još uvijek može značiti vrijeme, i može biti zamijenjen prilogom *tada*, ali ne označuje ni subjektivno ni objektivno određeno vrijeme, već potpuno neodređeno vrijeme koje može biti smješteno u vrlo velikom (vremenskom) rasponu.

9. Petu grupu čine one riječi koje svojim osnovnim značenjem uopće ne izriču vremenske odnose. Atribut upućuje na to da je u tih riječi došlo do pomaka od njihova osnovnog leksičkog značenja. Evo primjera gdje se u ulozi adverbne oznake javlja imenica koja nije jedinica vremena:

Na to je milicioner ušutio kao uvrijeđen i šutio je cijelim putom.

S. Novak, Grad 50

Priložna oznaka *cijelim putom* može se shvatiti kao priložna oznaka mjesta, bolje reći prostora (gdje je šutio — cijelim putom) ili kao priložna oznaka vremena (kada je šutio — cijelim putom). Izostavljanjem atributa taj se padežni izraz shvaća samo kao AO mjesta.

Prijedložni izraz *iza svake kitice* u primjeru

Iza svake kitice padao bi pripjev.

Goran, Dani 123

može se shvatiti ili kao priložna oznaka mjesta ili kao priložna oznaka vremena, a bez atributa samo kao priložna oznaka mjesta. Atributom je dakle u oba primjera otvorena mogućnost da se imenicama koje same ne izriču vrijeme (*put*, *kitica* i sl.) izriču i vremenski odnosi.

Tako je i imenica *mah* u vezi s prijedlogom i s pridruženim atributom posve izgubila vezu s glagolom *mahati* i označuje neodređeno vrijeme, slično značenju imenice *tren*, *čas*; *vrijeme*:

Osjećali smo se kao ljudi koji su konačno sagledali neke stvari u isti mah.

S. Novak, Grad 153

*Jedno ugodno filantropsko izivljavanje, jedna prava mala strast.
A u isti mah, i jedno gospodsko društveno natjecanje.*

Desnica, Proljeća 104

U prvi se mah Blaž prestraši.

S. Mihalić, Petrica Kerempuh

10. Riječima kojima se izriče priložna oznaka vremena pridružuje se atribut radi sužavanja značenja (subjektivnog preciziranja značenja situacijskim smještanjem) ili radi izbjegavanja dvoznačnosti (npr. AO načina ili AO vremena; AO vremena ili AO namjene, svrhe). U prvom je slučaju obaveznost atributa uvjetovana leksičkim značenjem riječi uz koju on stoji i uz koju je sintaktički neizostavljiv, a u drugom je uvjetovana gramatičkim značenjem izraza uz koji stoji i uz koji je atribut sintaktički neizostavljiv. Atributom se može otvoriti mogućnost da imenice koje same ne znače vrijeme (pomakom od njihova osnovnog značenja) mogu izricati i vremenske odnose.

11. Osvrnut ćemo se sada ukratko i na druge jedinice mjere.

Sve jedinice mjere kad su u svom sustavu mogu stajati bez atributa, npr.:

Mjere za težinu jesu: gram, dekagram, kilogram...

Mjere za vrijeme jesu: sekunda, minuta, sat...

Mjere za tekućinu jesu: decilitar, litar, hektolitar...

Mjere za dužinu jesu: milimetar, centimetar, decimetar, metar...

Mjere za snagu električne struje jesu: vat, kilovat, megavat...

Uz riječi kojima se izriču te jedinice pridjevski atribut nije obavezan kad se u prvi plan ističe njihova količina, tj. kad uz njih stoje određeni brojevi (1, 2, 3, 4, 5, 6...). U tom slučaju broj ima ulogu atributa uz jedinicu mjere:

Dvadeset grama čini dva dekagrama.

Jedan sat ima šezdeset minuta.

Pet decimetara ima petsto milimetara.

Ako se jedinice mjere upotrebljavaju izvan svojega sustava, uz riječi kojima se one izriču obavezan je atribut bilo u obliku pridjevske riječi ili broja:

Svake minute slijeće po jedan avion.

Putovali su tri dana.

Još uvijek traje taj očajni pozicioni rat za svaki gram!

Marinković 566

Ako nije težište na utvrđivanju količine jedinica mjere, niti na jedinica mjere, već na onome što podliježe mjerenju pomoću tih jedinica, tj. ako je težište na tvarima koje se mjere, nebročani je atribut uz jedinice mjere obavezan. Riječi kojima se izriču stvari što se mjere stoje u genitivu (tzv. genitiv količine?) i atribuiraju se jedinici mjere. Broj kojim se izriče količina mjerljive stvari atribuiraju se jedinici mjere:

Imam dva kilograma kruha.

Kupili smo pet tona uglja.

Nekim se jedinicama mjere mjeri uvijek ista vrsta stvari, pa je izricanje same stvari zalihosno i ne mora se, u normalnim okolnostima, izricati. Tako se uz jedinice vremenske mjere ono što se mjeri, tj. vrijeme, ne mora izricati:

Polazimo za petnaest minuta.

Doći ćemo za dva sata.⁸

⁷ Tzv. genitiv količine ne stoji samo uz jedinice mjere, dakle uz riječi kojih je značenje kao jedinica mjere određeno pripadnošću svojem mjernom sustavu, već i uz riječi koje izriču količinu, ali neodređenu količinu čega, npr.: *nekoliko, mnogo, malo* (neodređeni brojevi), *količina, mnoštvo, sila, množina, horda* itd.

Jedna od naših starih hrvatskih birtija imala je nekoliko soba, kelnericu i sjenik.

Peić 102

No treba odmah istaknuti da se u blagovaonicu odnosi i relativna količina vode...

Marinković, Ruke 14

Sada je bio izvan takve mogućnosti, jer se nalazio pod pritiskom opasnosti, koju osjeća divljač pred hordom podivljalih lovačkih pasa.

I. Vujčić-Laszowski, Vidik 159

(Neretva) ... nosila (je) lađice s hrpama zelenog i modrog grožđa, izbacivala utopljenike.

Slamnig, Vidik 195

⁸ Navođenje vremena uz *sat* kao jedinicu vremenske mjere nije zalihosno u situacijama kad se ni po obliku ne zna da li se radi o satu-napravi ili o satu-jedinici vremenske mjere:

Izgubio je (jedan) sat vremena.

Izgubio je dva sata vremena.

Ali: *Izgubio je pet sati.*

Izgubio je pet satova.

U iznimnim slučajevima *sat* kao jedinica mjere ne služi za mjerenje vremena, već kao jedinica za mjerenje udaljenosti:

To je samo sat hoda od Zagreba.

Izraz *sat hoda* označuje onoliko udaljenost kolika se može prijeći u vremenskom trajanju od jednog sata (otprilike 5–6 km).

12. Osim egzaktno utvrđenih sustava mjera s određenim značenjem jedinica mjera postoje i neke druge, zasebne jedinice mjere kojih značenje nije određeno odnosima u sustavu s drugim istovrsnim jedinicama, već im je značenje određeno konvencionalno kao aproksimativna veličina. Ta veličina ovisi o onome tko se mjerom služi.⁹ Kako takve jedinice mjere ni same ne izriču egzaktno utvrđenu i usustavljenu vrijednost, mogu one poslužiti kao jedinice mjere samo onda kad stoje uz broj kojim se izriče količina. Od svih brojeva ne mora ni uz njih biti izrečen samo broj *jedan*, a da se razumije kao da je izrečen:

Kupio je lakat platna.

Kupio je (jedan) lakat platna.

Genitiv količine uz takve je mjere obavezan i ima funkciju atributa. Većina tih jedinica mjere »narodske« su, starinske jedinice mjere, kao npr.:

lakat, lula, oka, par ...

ili *čša, šoljica, kolut ...*

dva lakta platna

tri lule duhana

pet oka ulja

četiri para čarapa.

Zatim je u kuhinji popio šoljicu kave s primjesom ječma.

Desnica, Vidik 62

... prva nagrada je bila — cio kolut sira.

Kušan, Vidik 225

Aproksimativna veličina tih jedinica zanemariva je u upotrebi, pa takve jedinice mogu (ako je potrebno) stajati i uz neodređene brojeve:

— *nekoliko pari čarapa*

— *mного lakata platna* itd.

13. U izricanju vremena adverbnom oznakom uočljiva su dva procesa:

— preciziranje

— relativiziranje.

Preciziranje vremena AO vrši se onda kad se neka radnja želi smjestiti u neku stvarnu situaciju. To je subjektivno preciziranje. U tu se svrhu upotrebljavaju većinom one jedinice koje su objektivno utvrđene

⁹ Npr. lakat Engleza i Libanonca ne moraju biti iste veličine.

i određene, tj. većinom jedinice sustava vremenske mjere. Subjektivno preciziranje postiže se pridruživanjem nekih riječi kao atributa takvim jedinicama. Leksičko značenje riječi uvrštene kao atributa »privezuje« objektivno utvrđenu jedinicu standardne vrijednosti uz neku zbiljsku situaciju. Primjeri su navedeni u grupama a) i b).

Drugi proces, tj. relativiziranje vremena, susreće se onda kad nije bitno smještanje neke radnje u neku konkretnu situaciju. Moglo bi se reći da se upravo izbjegavanjem subjektivnog preciziranja vremena adverbnom oznakom ono samo identificira kao vrijeme i situacijski podiže na opći plan, tj. daje mu se situacijski univerzalniji karakter: ono postaje »tipično« za više situacija. Takvu ulogu mogu preuzeti i jedinice vremenske mjere kad se uz njih uvrsti prikladna riječ kao atribut. Leksičko značenje te riječi relativizira jedinicu vremenske mjere i podiže je na opći plan. Primjeri su iz grupa a) i b).

Za naglašavanje općenitosti AO vremena posebno su pogodne jedinice iz grupa c) i d) zbog širine svojega leksičkog značenja.

U grupi e) neke se jedinice pokušava izdići iz konkretnosti i podići na opći plan promjenom njihova leksičkog značenja.

14. Uz ostale jedinice mjere nije obavezan atribut kad se one upotrebljavaju u svojem mjernom sustavu. Ako se upotrebljavaju izvan svojega mjernog sustava, obavezan je uz njih ili atribut u obliku koje pridjevske riječi ili broj kao atribut, kad se u prvi plan stavlja količina tih jedinica. Kad je uz jedinicu mjere uvršten broj kao atribut, obično je kao drugi atribut uvrštena i riječ kojom se kazuje tvar koja se mjeri. To osobito vrijedi za konvencionalno utvrđene jedinice mjere aproksimativnih veličina.

POPIS IZVORA ZA GRAĐU

U tekstu rada djela su označivana kraticom. Stoga se u popisu na prvome mjestu daje kratica, a na drugome autor i puni naslov djela.

Božić, Col.
Desnica, Proljeća	Mirko Božić, Colonnello, Mladost, Zagreb 1975.
Vladan Desnica, Proljeća Ivana Galeba,
Branko Đonović, Beograd 1963.
Dukić	Ante Dukić, Iz dnevnika jednog magarca, Tisak
Jugoslavenske štampe d. d., Zagreb 1925.
Goran, Dani	Ivan Goran Kovačić, Dani gnjeva, Matica hrvat-
ska, Zagreb 1936.
Katičić, Jezikoslovni ogledi	Radoslav Katičić, Jezikoslovni ogledi, Školska
knjiga, Zagreb 1971.
Krleža, Blitva	Miroslav Krleža, Banket u Blitvi, Zora, Zagreb
1955.
J. Kušan, U proc.
Majer, Dnevnik	Jakša Kušan, U procijepu, Zora, Zagreb 1954.
Vjekoslav Majer, Dnevnik Očenašeka, Zora, Za-
greb 1963.
Marinković	Ranko Marinković, Kiklop, II. izd., Prosveta,
Beograd 1966.
Marinković, Ruke
S. Mihalić, Petrica Kerempuh	Ranko Marinković, Ruke, Svjetlost, Sarajevo 1964.
Slavko Mihalić, Petrica Kerempuh, Školska knji-
ga, Zagreb 1974.
S. Novak, Grad
Peić	Slobodan Novak, Tvrdi grad, Zora, Zagreb 1961.
Matko Peić, Skitnje, Matica hrvatska, Zagreb
1967.
Prica	Čedo Prica, Svijet viđen na kraju, Naprijed, Za-
greb 1960.
Vidik	Vidik 11—12 (antologija: Novi hrvatski prozaici),
Split 1969.

IZBOR IZ OPĆE I POJEDINAČNE LITERATURE

- Tatjana Batistić, Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku, Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, nova serija, knj. 3, Beograd 1972.
- Ranko Bugarski, Jezik i lingvistika, Nolit, Beograd 1972.
- Željko Bujas, Utjecaj engleskih atributa, Jezik VI (1957), str. 62—63.
- Noam Chomsky, Aspects of the Theory of Syntax, The M. I. T. Press, Massa-
chusetts Institute of Technology, Cambridge 1965, III. izd. 1970.
- Noam Chomsky, Syntactic Structures, Mouton, The Hague-Paris 1957, IX. izd.
1971.
- László Dezső, Tipološka razmatranja. Kontrastivna gramatika srpskohrvatskog
i mađarskog jezika, br. 1. Lingvistički radovi Instituta za hungarologiju,
Novi Sad 1971.

- Egon Fekete, Oblik, značenje i upotreba određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku, *Južnoslovenski filolog*, knj. 28, sv. 1—2, Beograd 1969, str. 321—386. i JF, knj. 29, svezak 3—4, Beograd 1973, str. 67—519.
- Darinka Gortan-Premk, Akuzativne sintagme bez predloga u srpskohrvatskom jeziku, Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, nova serija, knj. 2, Beograd 1971.
- Milka Ivić, Iz problematike padežnih vremenskih konstrukcija, *Južnoslovenski filolog XXI*, Beograd 1955/56, str. 165—214.
- Milka Ivić, O pojavama sintaksičke obaveznosti, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. VI, 1961, str. 180—190.
- Milka Ivić, Sistem predškolskih konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku, *Južnoslovenski filolog XXII*, Beograd 1957/58, str. 141—166.
- Milka Ivić, Srpskohrvatski oblici obavezno praćeni odredbom kao pomoćnim morfološkim znakom, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. IV, 1959, str. 151—164.
- Milka Ivić, *Pravci u lingvistici*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1970.
- Radoslav Katičić, *Jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb 1971.
- Radoslav Katičić, *Oko temeljâ jezikoslovlja*, *Suvremena lingvistika*, br. 9, Zagreb 1974, str. 3—12.
- Radoslav Katičić, *Semantičko članjenje rečenice*, predavanje održano u Zagrebačkom lingvističkom krugu 7. svibnja 1974.
- Radoslav Katičić, *Transformacijska gramatika*, *Suvremena lingvistika* 9, Zagreb 1974, str. 29—37.
- 10, Zagreb 1974, str. 23—32.
- 11, Zagreb 1975, str. 11—18.
- 12, Zagreb 1975, str. 27—32.
- Radovan Mikuš, *Morfologija sintagme*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, *Razdio lingvističko-filološki* (3), 1963/64, sv. 5, str. 5—20.
- Mirko Peti, *Predikatni proširak*, magistarska radnja, Zagreb 1975.
- Gajo Petrović, *Logika*, (II. neizmijenjeno izdanje) Školska knjiga, Zagreb 1965.
- Stefan Rittgasser, *O problemu određivanja frazeologizma*, *Jezik* br. 2, 1975/76, str. 36—41.
- Vladimir Ćehak, *Sintatička klasifikacija u hrvatskom jeziku*, *Suvremena lingvistika*, br. 5—6, Zagreb 1972, str. 43—64.
- Hansjakob Seiler, *Relativsatz, Attribut und Apposition*, Otto Harrassowicz, Wiesbaden 1960.
- Rikard Simeon, *Raščlanjivi i neraščlanjivi skupovi riječi*, *Jezik*, III (1954—55), br. 1, str. 14—21.
- Dubravko Škiljan, *Transformacijski sintaktički opis na primjeru »Šume Striborove«*, diplomska radnja, Zagreb 1971.
- D. N. Šmelev, *O svjazanyh sintaktičeskih konstrukcijah v ruskom jazyke*, *Voprosy jazykoznanija* br. 5, 1960, str. 47—60.
- I. Ju. Švedova, *Problema leksičkih ograničenii kak odna iz problem izučeniia istorii sintaksisa ruskogo literaturnogo jazyka XVIII—XIX v. v.*, *Voprosy jazykoznanija* br. 6, 1960, str. 17—23.
- N. S. Valgina, *Sintaksis sovremenogo ruskogo jazyka*, *Vysšaja škola*, Moskva 1973.
- Jože Toporišič, *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije*, *Jezik in slovstvo*, god. XIX, 1973—74, br. 8, str. 273—279.
- R. Zorić, *Vremenski genitiv*, *Jezik* XV (1968), br. 4, str. 128 i d.

Zusammenfassung

ÜBER DAS SYSTEM DER ZEITEINHEITEN (am Material der kroatischen Schriftsprache)

Im Artikel versucht man den Unterschied zwischen der syntaktischbedingter und semantischbedingter Unmöglichkeit der Auslassung des Attributs bei Wörtern, mit denen man eine Zeitangabe mitteilt, durchzuführen. So werden die zur Zeitangabe geeigneten Wörter, je nach dem Umfang ihrer Bedeutung und je nach der Stufe ihrer Abhängigkeit vom Attribut, in einige Gruppen verteilt. Man beobachtet an diesen Wörtern auch semantische Änderungen.

Bei der Zeitbestimmungen kann man zwei entgegengesetzte Prozesse erkennen: Einerseits durch das Attribut erzielt pünktliches Identifizieren der Zeit der adverbialen Zeitbestimmung und andererseits auch mit Hilfe des Attributs erzielt Relativisieren der Zeitangabe. Es hängt vom Satzinhalt ab, ob das Identifizieren oder das Relativisieren einer Zeiteinheit in einer Zeitangabe verwendet wird.

Im Artikel wird auch über die Masseinheiten, im Bezug auf die Abhängigkeit vom Attribut, gesprochen.